

IMOSS

**STEDENBOUW
LANDSCHAP
BUITENRUIMTE**

ESSAY, ONTWERPEN IN EN OM ERFGOED

04 MAART 2019

ESSAY

Met dit essay geven wij onze visie op de omgang met erfgoed in stedenbouwkundig- en landschappelijk ontwerp. Opererend vanaf de Wagenwerkplaats te Amersfoort, zijn wij als medewerkers van IMOSS dagelijks omgeven met erfgoed: een inspirerende omgeving. Regelmatig komen wij ontwerpuitdagingen rondom erfgoed tegen in de dagelijkse praktijk.

In dit essay worden twee voorbeelden gebruikt: het dorp Middenbeemster en landgoed Coudewater. De ontwikkelingsvisie op Middenbeemster is een onderzoek vanuit eigen initiatief. De ontwikkelingsvisie op Coudewater is een visie gemaakt naar aanleiding van een vraag van GGZ Oost-Brabant, in samenwerking met Hoedemakers, als ontwikkelaar van de nieuwbouw, en Driestar, belegger en ontwikkelaar van het bestaande vastgoed.

De auteur, Anne van Schaijk, is landschapsarchitect bij IMOSS bureau voor stedenbouw bv. Zij heeft door haar werk en bijscholing de afgelopen jaren een gedegen kennis opgebouwd van onderzoek en ontwerp rondom erfgoed.

AUTEURSRECHT

Het auteursrecht op alle in dit rapport opgenomen beeldmateriaal en tekst berust bij IMOSS bureau voor stedenbouw bv, tenzij anders vermeld.

Voor eenieder geldt dat niets uit dit rapport mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van IMOSS bureau voor stedenbouw bv.

IMOSS

**STEDENBOUW
LANDSCHAP
BUITENRUIMTE**

HET VERHAAL VAN DE PLEK ALS VANZELFSPREKEND

Als ontwerpbureau bewegen we ons dagelijks tussen allerlei uitdagingen. De ene opdracht vraagt om aandacht op het gebied van duurzaam en zorgvuldig waterbeheer, het andere project loopt binnen een gevoelige bestuurlijke situatie. Als ontwerpers proberen wij de vragen, uitdagingen en potenties samen te brengen en daarmee een goede ruimtelijke oplossing te vinden. Extra bijzonder en gevoelig zijn de opgaves die zich in en om erfgoed bevinden. Dit gaat van klein tot groot: van monumentale boom op een nieuwbouwplot tot landschap dat aangemerkt is tot Unesco Werelderfgoed. Deze objecten en plekken staan vaak onder druk van hun steeds veranderende omgeving. Nieuwe ingrepen, zoals een snelweg of dorpsuitbreiding, maar ook nieuwe inzichten, zoals de focus op duurzaamheid en energie van de laatste jaren, hebben hun impact op erfgoed.

Wij als ontwerpers zijn bij uitstek degene die zich thuis voelen binnen dit spanningsveld en kunnen richting geven aan de toekomst van deze plekken.

Als stedenbouwkundige en landschapsarchitect wordt je bij een project betrokken als er een nieuwe ontwikkeling gaande is, zo ook rond erfgoed. Dit schuurt vaak: iets moois, ouds en waardevols willen we graag houden zoals het is. Veranderingen hoeven echter niet altijd iets slechts te zijn; het kan zelfs een opwaardering van een plek zijn.

Om te zorgen dat nieuwe ontwikkelingen een toevoeging zijn en geen afbreuk doen aan de plek, is een zorgvuldige aanpak nodig. Hierbinnen is een goede analyse uitgangspunt. Als IMOSS pakken we dit vanuit verschillende invalshoeken op en vormen met z'n

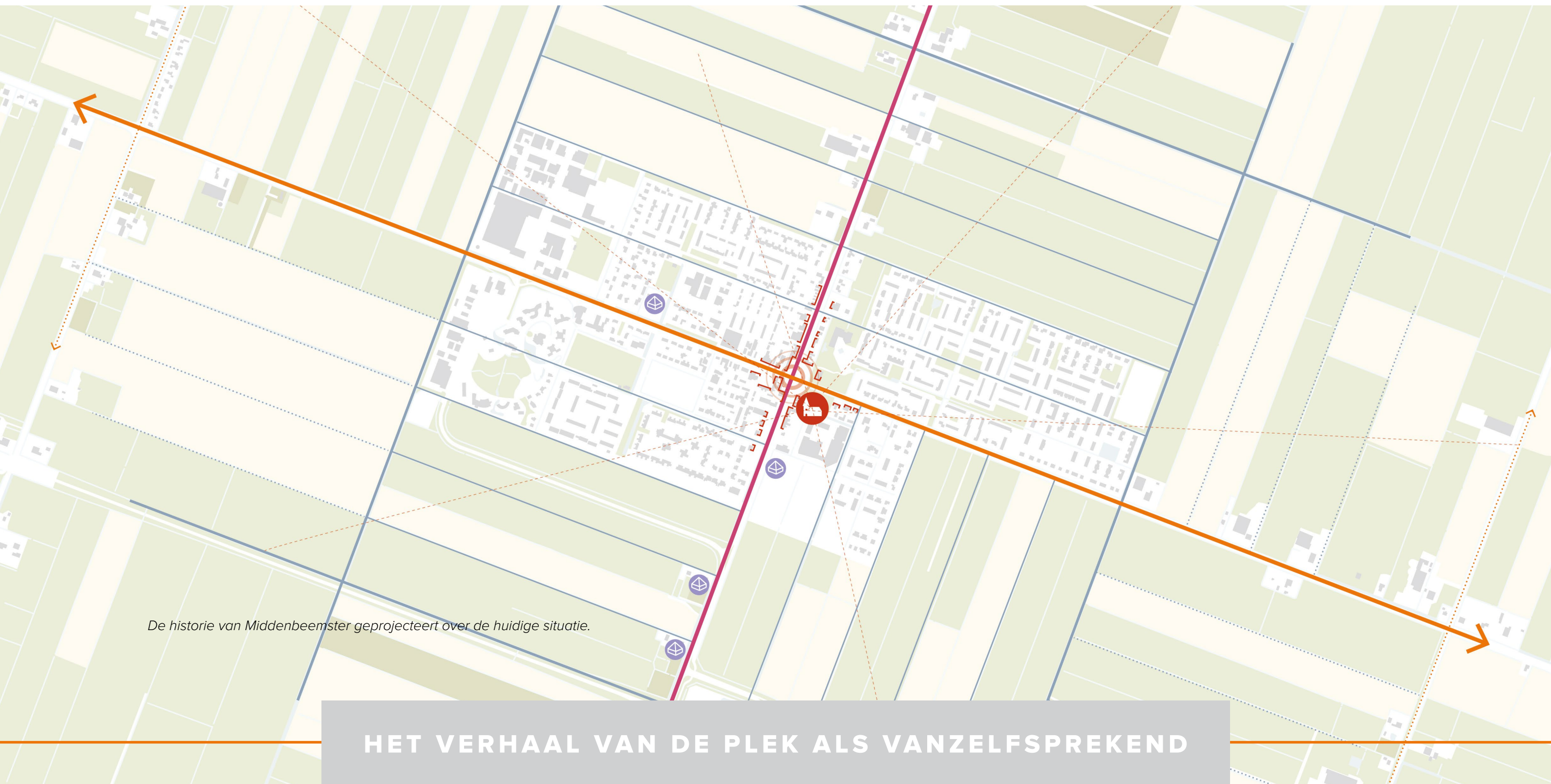

De Wagenwerkplaats: Rijksmonumentaal ensemble, thuisbasis van IMOSS én een van de plekken waar we aan ontwerpen.

allen een samenhangend verhaal. We analyseren het verhaal van de plek. We bekijken de opbouw van de ondergrond: geomorfologie, bodem en de hydrologische omstandigheden. Met een historisch-geografische inslag onderzoeken we de landschapsstructuren die hieruit

voortkomen en hoe de mens hier in de loop der jaren hun stempel op heeft gedrukt. In het landschap uit zich dit in onder andere een bepaald verkavelingspatroon, kenmerkende beplanting en sfeer. De stedelijke omgeving vindt vaak zijn basis in de ondergrond. Ook deze omgeving

analyseren we: de structuur, de verhoudingen en de verbindingen. De mens speelt hierbinnen een belangrijke rol. Hoe bewoners of bezoekers een bepaalde plek gebruiken of beleven, vertelt een deel van het verhaal.

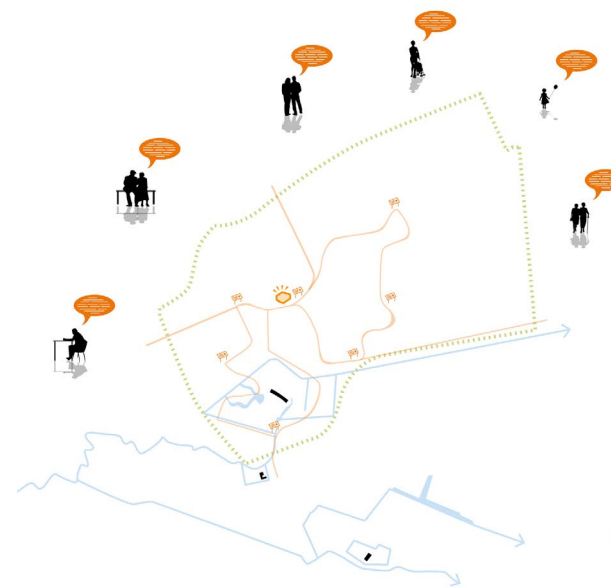

HET VERHAAL VAN DE PLEK ALS VANZELFSPREKEND

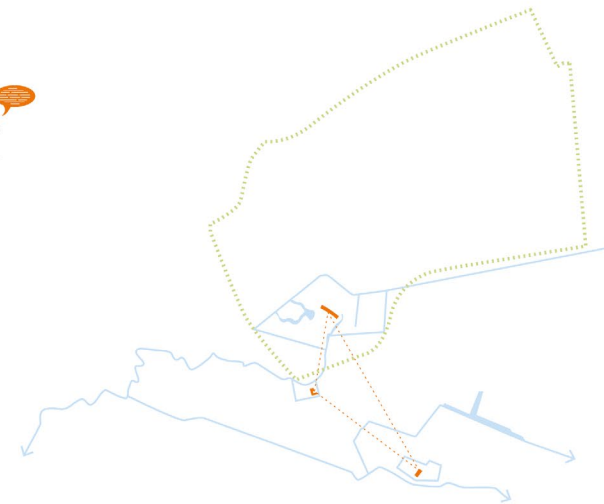
Uiteindelijk komt uit deze analyse een enorme hoeveelheid aan informatie. Binnen IMOSS weten we deze info zo te filteren, dat we tot de essentie van de plek komen, die de kern van het verhaal vertellen. Door de essenties te verbeelden gaan ze spreken, en vormen ze een logische set van uitgangspunten. Dit is de basis voor het ontwerp.

Door dit bewustzijn kan een visie worden gevormd die passend is voor de plek. Oude lijnen worden nieuw leven in geblazen of worden als subtiële referentie opgenomen in een nieuw ontwerp. Nieuwe elementen kunnen meedoen in het oude ritme, of juist contrasteren om het historische extra uit te lichten. Op alle schalen dringt het verhaal door. Op hogere schaal kan een oud verkavelingspatroon als inspiratie dienen, op lagere schaal kunnen in materialisatie kleine gebaren verwerkt worden die hintten naar het verleden.

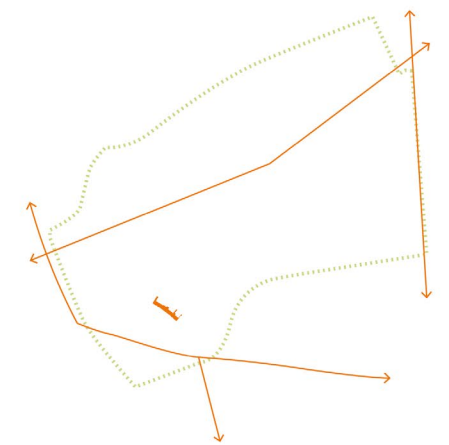
Met twee voorbeelden illustreren we hoe erfgoed en ontwerp samenkomen in ons werk: het dorp Middenbeemster en landgoed Coudewater.

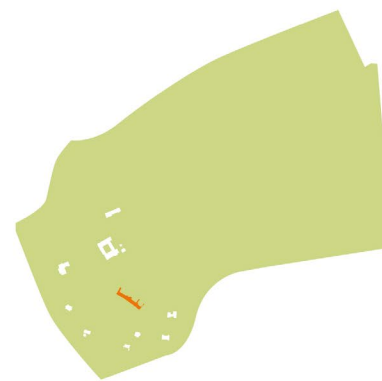
*Historische relatie met Den Bosch/Rosmalen
'de verhalen van Coudewater'*

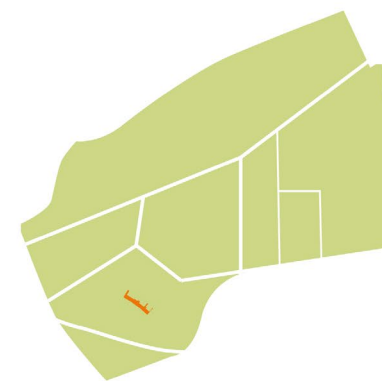
*Historische zichtrelatie landgoederen -
verbonden door water*

Oude wegen als kader

Monumentale en karakteristieke bebouwing

Oude laanstructuur

Historische elementen

Het verhaal van landgoed Coudewater samengevat

WARE AFBEELDINGE VANDE

BEDYCKTE BEEMSTER-LAN

DEN INDEN IARE M.DC.XLIII.

1644 - Ware afbeelding van de bedyckte Beemster-Landen inden Iare MDC XL IIII, door B.F. van Berckenrode. Bron: Noord-Hollands Archief, 1032-1037

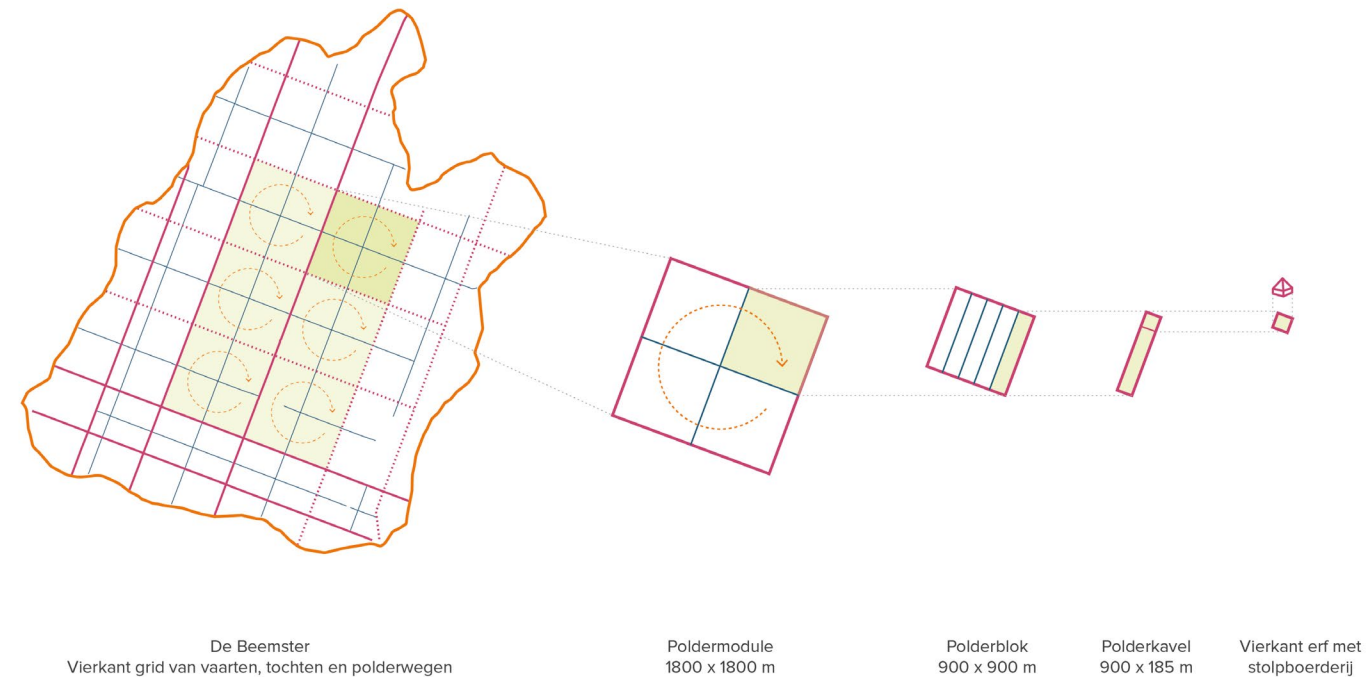
MIDDENBEEMSTER

MIDDENBEEMSTER

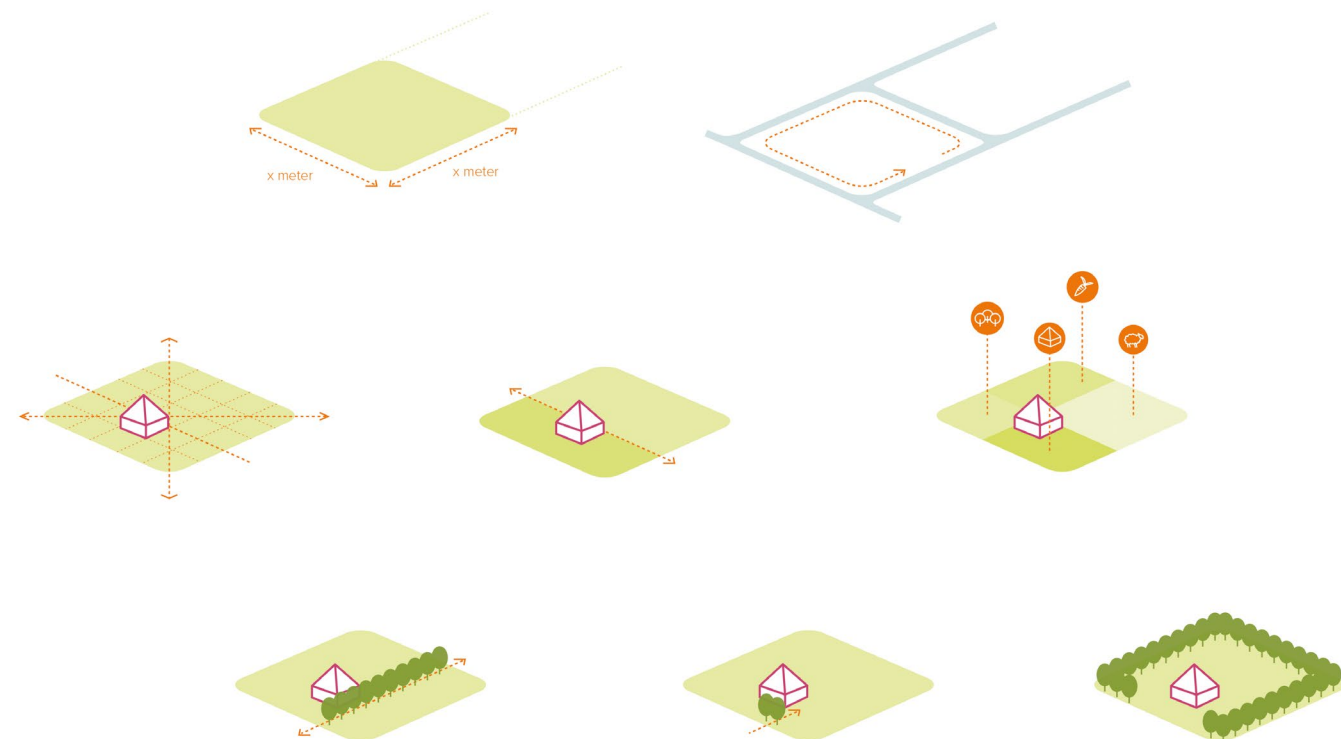
De Beemster is bij uitstek het toonbeeld van het gevecht met het water en Hollands ingenieursschap in de 17e eeuw. Het oorspronkelijke ontwerp is verwerkt in een kopergravure van Balthasar Florisz van Berkenrode uit 1644¹. Het geheel is benoemd tot Unesco Werelderfgoed om het waardevolle, kenmerkende landschap. De Beemster bestaat uit een vierkant grid van vaarten, tochten en polderwegen. In totaal zijn er 6 exact vierkante poldermodules aanwezig binnen dit grid. Deze modules bestaan uit 4 polderblokken, die weer opgesplitst worden in polderkavels². Tot op het erf aan toe werd deze geometrische vorm doorgetrokken.

Het erf was vierkant en omkaderd met een watercarré en werd beschermd door bomen. Het erf was opgedeeld in vlakken met ieder een eigen functie. De bebouwing, een karakteristiek stolp die eveneens vierkant is, stond op de voorste helft van het erf. Een entreelaan of zogenaamde ‘poortwachters’ zorgden voor een statige oprit. Binnen deze perfecte vierkanten kon de landbouw floreren.

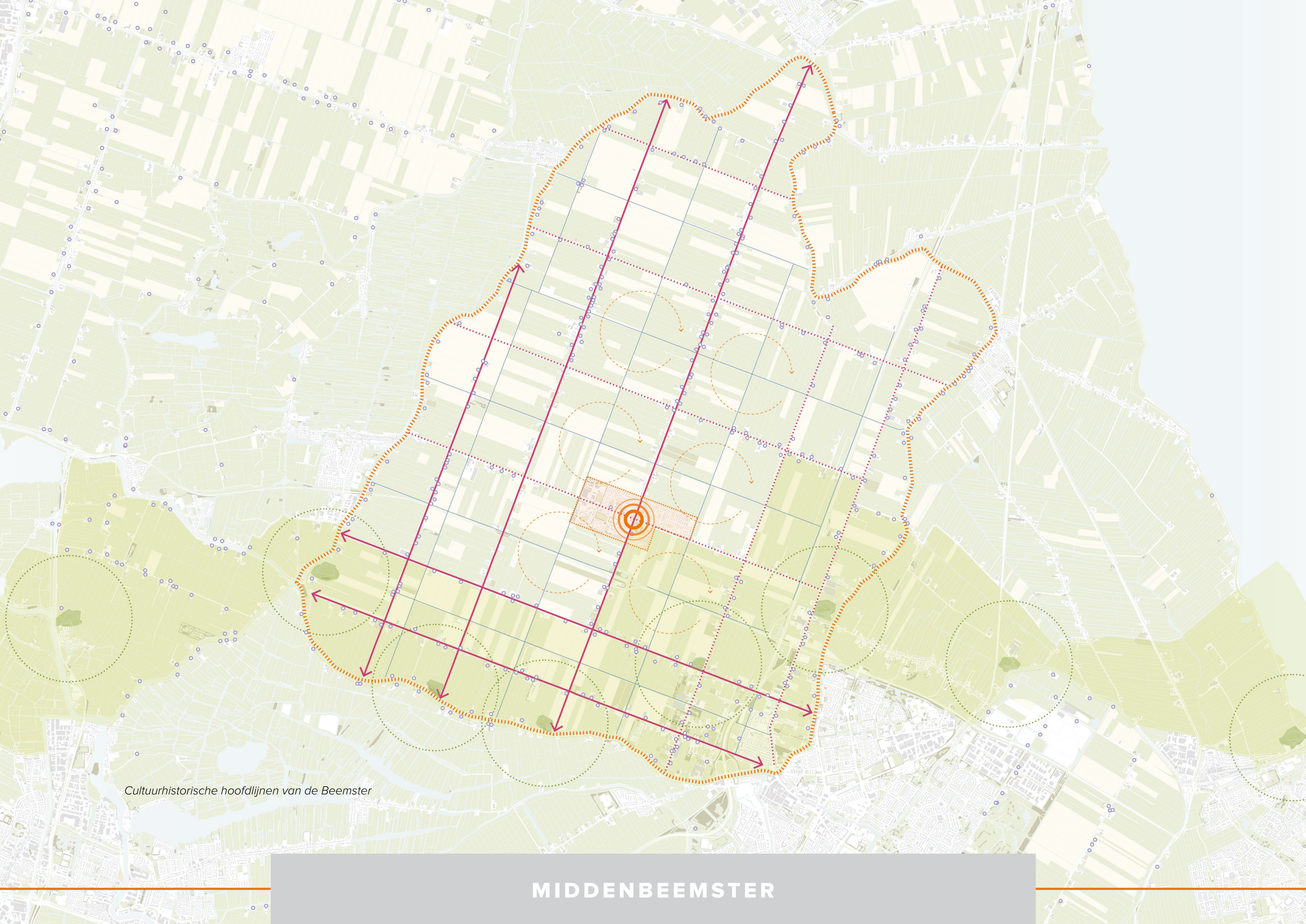
Ook onder de stedelijke elite was de Beemster geliefd. Rijke kooplieden uit Amsterdam zochten het groen en de frisse buitenlucht op in de Beemster: een groot contrast met de vieze, bedompte binnensteden in die tijd. De rechtlijnige opzet van de Beemster past exact binnen de heersende Franse tuinmode. Om die redenen ontstaan in de 17e en 18e eeuw vele buitenhuizen met uitgebreide tuinen en parken in de polder³. Jan Adriaansz Leegwater, een waterbouwkundige uit die tijd schreef “*dat er geen gemakkelijker en lustzinniger weg in Holland is, dan de Volgerweg in de Beemster, daar al die schoone, heerlijke huizen en boomgaarden gebouwd zijn*”.⁴

De geometrische opzet van de Beemster

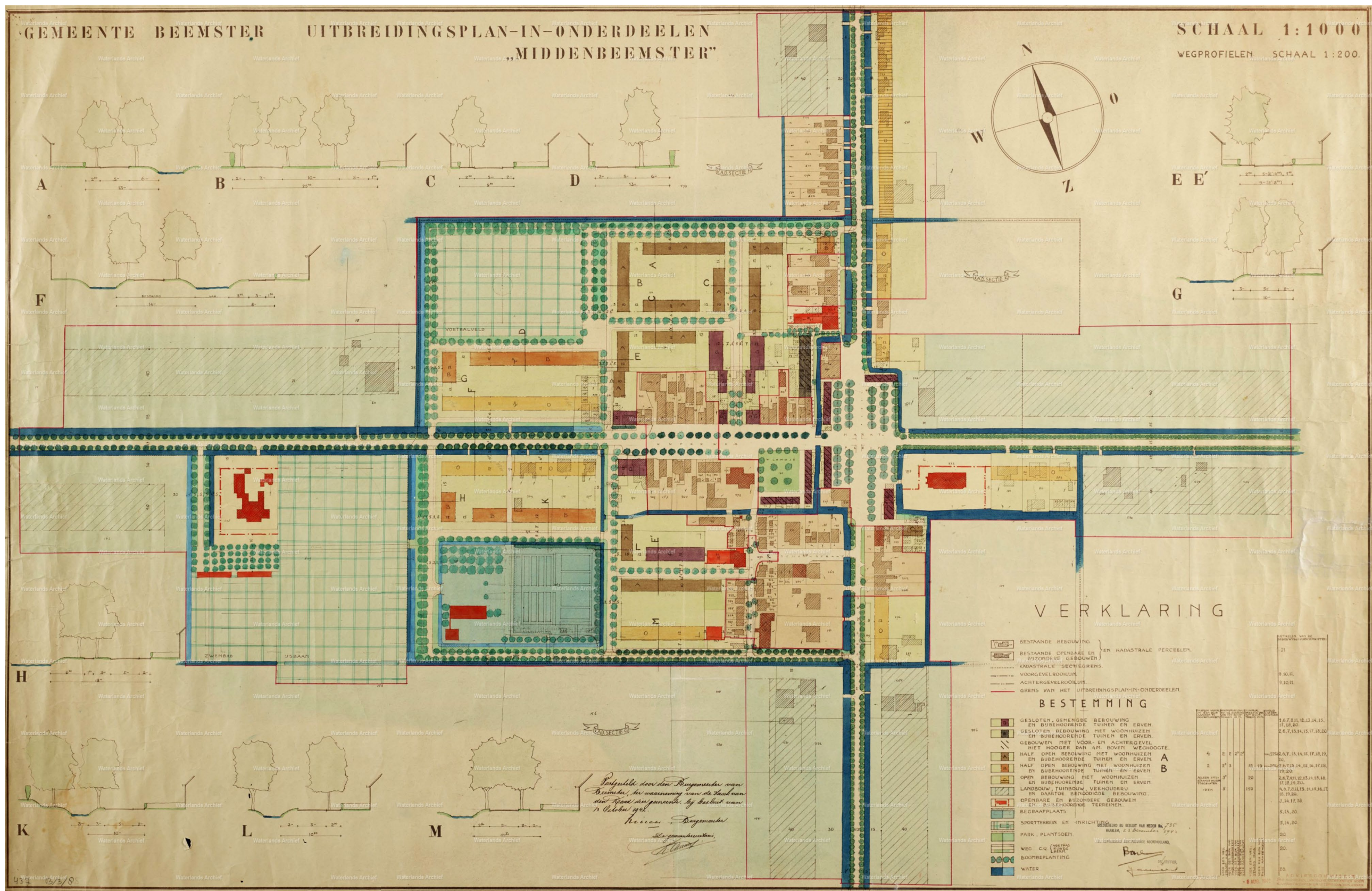

Kenmerken van het Beemster erf

Cultuurhistorische hoofdlijnen van de Beemster

MIDDENBEEMSTER

1942 - Gemeente Beemster Uitbreidingsplan-in-onderdelen 'Middenbeemster', door Gemeente Beemster. Bron: Waterlands Archief, WAT001019988

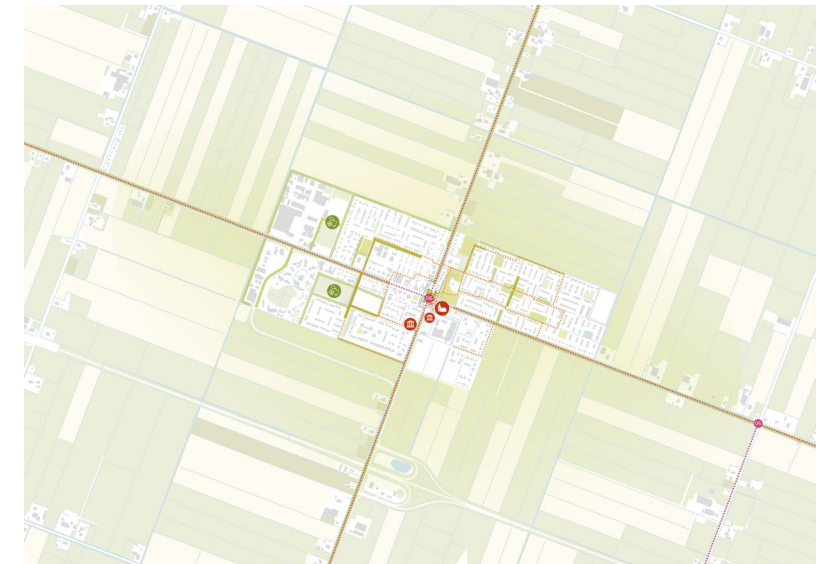
Historische hoofdstructuur

Op een aantal uitgekiende plekken in de Beemster zijn dorpen aangelegd. Middenbeemster ligt op het meest centrale punt: de kruising tussen de Middenweg en de Rijperweg. Hier werd, om een centraal plein, het kruisdorp ontwikkeld. In eerste instantie was dit een ensemble van een aantal huizen en een kerk. Al snel fungeerde het dorp als centrum voor de gehele Beemster en breidde het dorp zich uit langs de Middenweg en Rijperweg. In 1942

Ontwikkeling aan de assen, opvulling van de vlakken

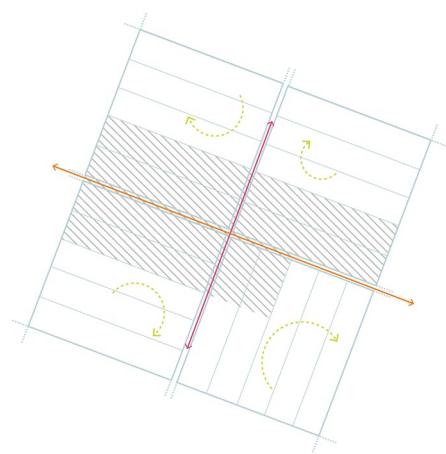
werden de eerste plannen gemaakt om buiten de linten uit te breiden.⁵ In het grid van de kavelstructuur is de nieuwe bebouwing toegevoegd. Toendertijd werd al het voorstel gedaan het dorp te omkaderen met groen en water. Dit is dan ook grotendeels gedaan en is vandaag de dag nog aanwezig. Door de tijd worden 3 van de 4 'kwadranten' van Middenbeemster opgevuld. Het laatste kwadrant is nu in ontwikkeling.⁶

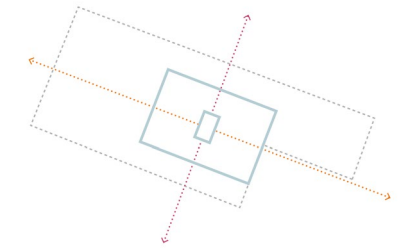
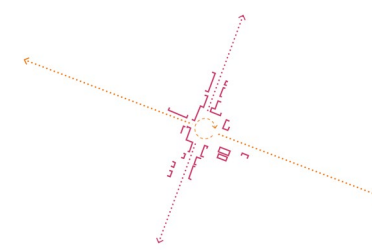
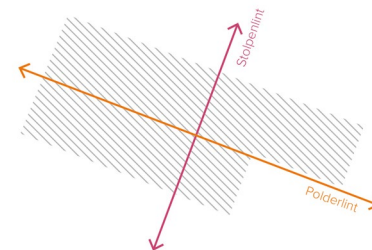
Groen, recreatie en voorzieningen

Samengevat zijn de kenmerken van Middenbeemster:

- ontwikkeld binnen de kavelstructuur van de Beemster, gelegen in een groene, open omgeving;
- ontwikkeld op de kruising van de Middenweg (een stolpenlint) en de Rijperweg (een polderlint);
- de kern van het dorp op de kruising; en
- twee fases van omlijstingen met water, om de toenmalige grenzen van het dorp.

De karakteristieke van de Middenbeemster

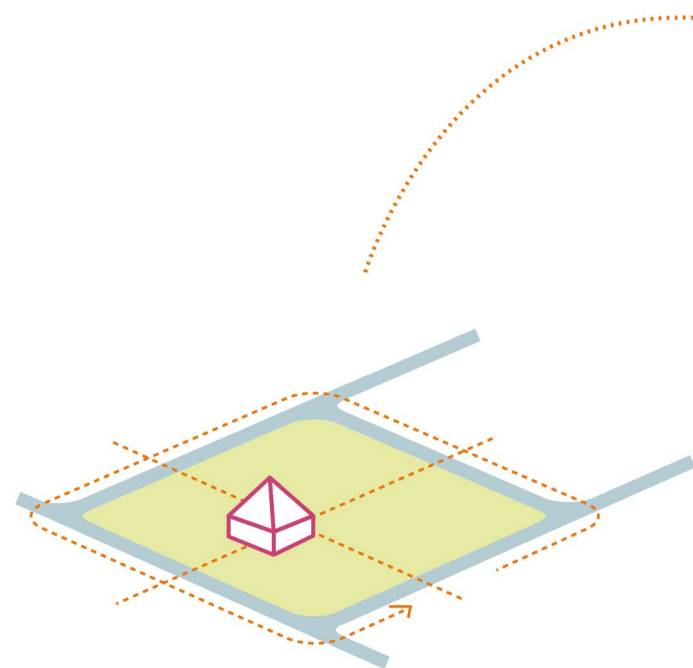

Binnen Middenbeemster zijn momenteel een heel aantal ontwikkelingen gaande. Naast de afronding van het 4e kwadrant, spelen er meerdere ontwikkelingsvraagstukken in het dorp. Omdat het dorp onderdeel is van het Unesco Werelderfgoed, vraagt het grote zorgvuldigheid om deze ontwikkelingen goed te laten landen. Met de voorgaande analyse als basis, doen wij een voorstel voor een ontwikkelingskader voor het dorp, passend bij het karakter en het verhaal van de plek.

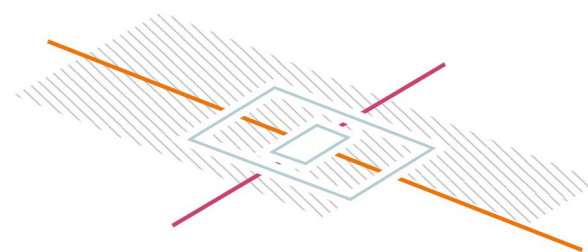
We halen inspiratie uit het Beemster erf: omkaderd met een carré van water en/of bomen, symmetrisch opgedeeld en met de welbekende kopergravure van Van Berkenrode als uitgangspunt.

Vandaag de dag zijn er delen van twee carrés aanwezig in Middenbeemster: om het oude kruisdorp en ter hoogte van de 2e kavelsloot. Op dit moment is het dorp niet symmetrisch, maar wel gebaseerd op het slotenpatroon uit de kopergravure.

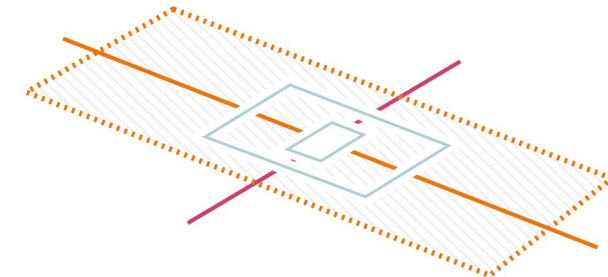
Op dit moment wordt de opvulling van het 4e kwadrant uitgevoerd: het dorp zal dus snel weer symmetrisch worden. Ons voorstel is om de twee aanwezige carrés te upgraden en het dorp af te ronden met een derde carré. We borduren hiermee voort op de basis van de kopergravuresloten.

Het Beemster erf

Huidige dorpsstructuur

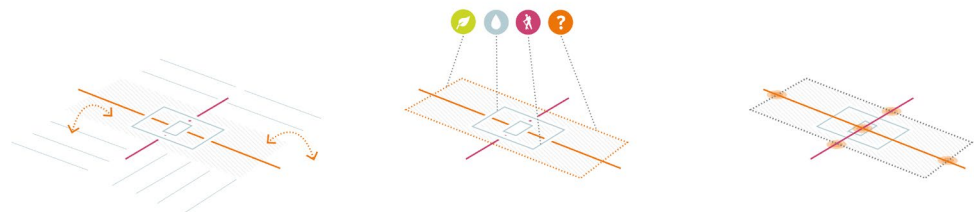

Visie op het dorp

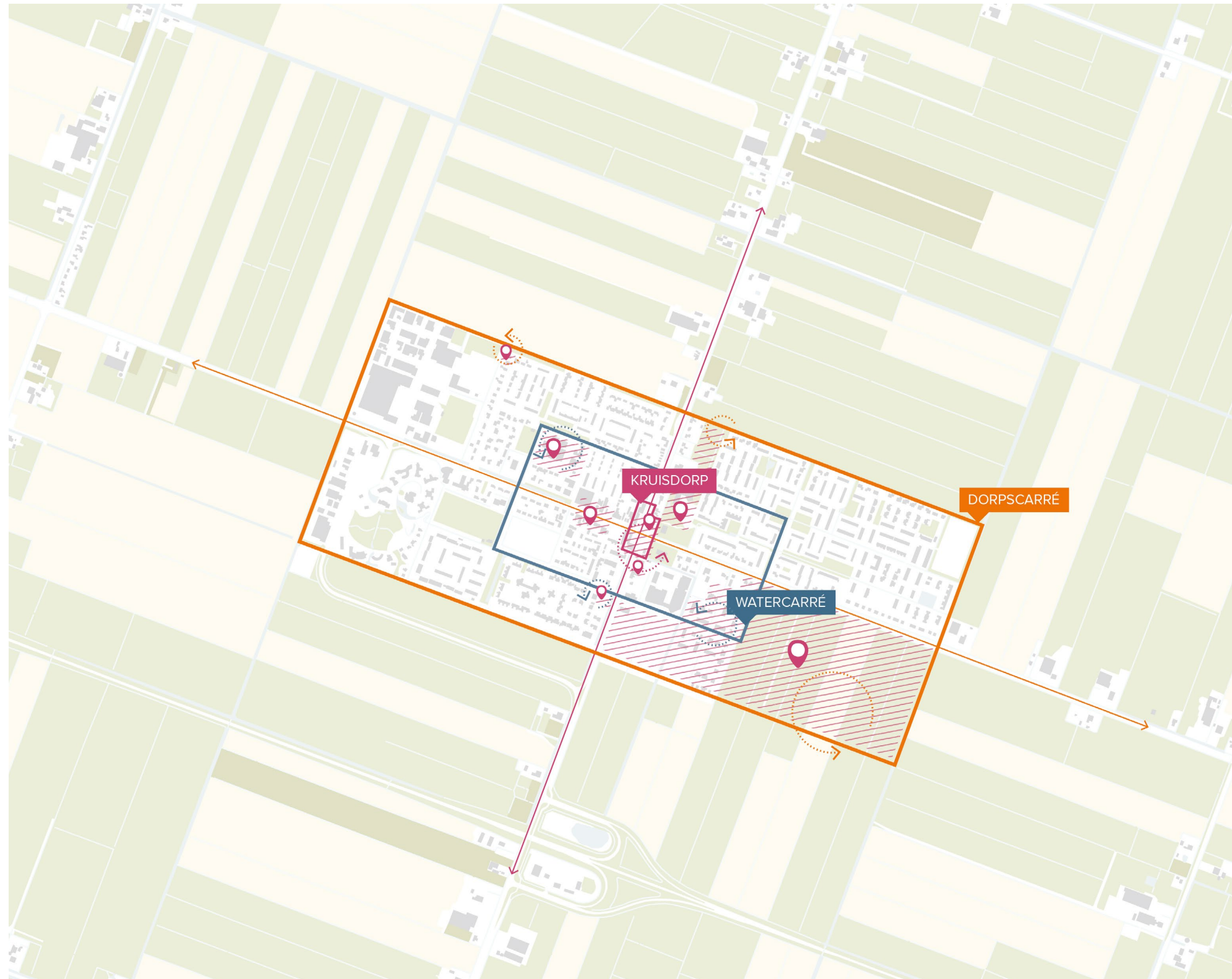
De drie carrés hebben elk een eigen oorsprong en karakter. Het Dorpscarré wordt gevormd door een aantal sloten om het oudste deel van het dorp: het plein. Het Watercarré vindt zijn oorsprong in het dorpsontwerp uit 1942 en is, net als het Dorpscarré, een waterstructuur. Op sommige plekken is deze in de loop der jaren vervaagd en kan weer versterkt worden. Het Dorpscarré is het laatste, nieuwe carré om het gehele dorp af te sluiten.

Ons idee is om de spelende herstructureringsopgaven in Middenbeemster op te hangen aan deze 3 carrés, om zo de carrés meer waarde te geven en een goede basis te hebben voor de nieuwe ontwikkelingen.

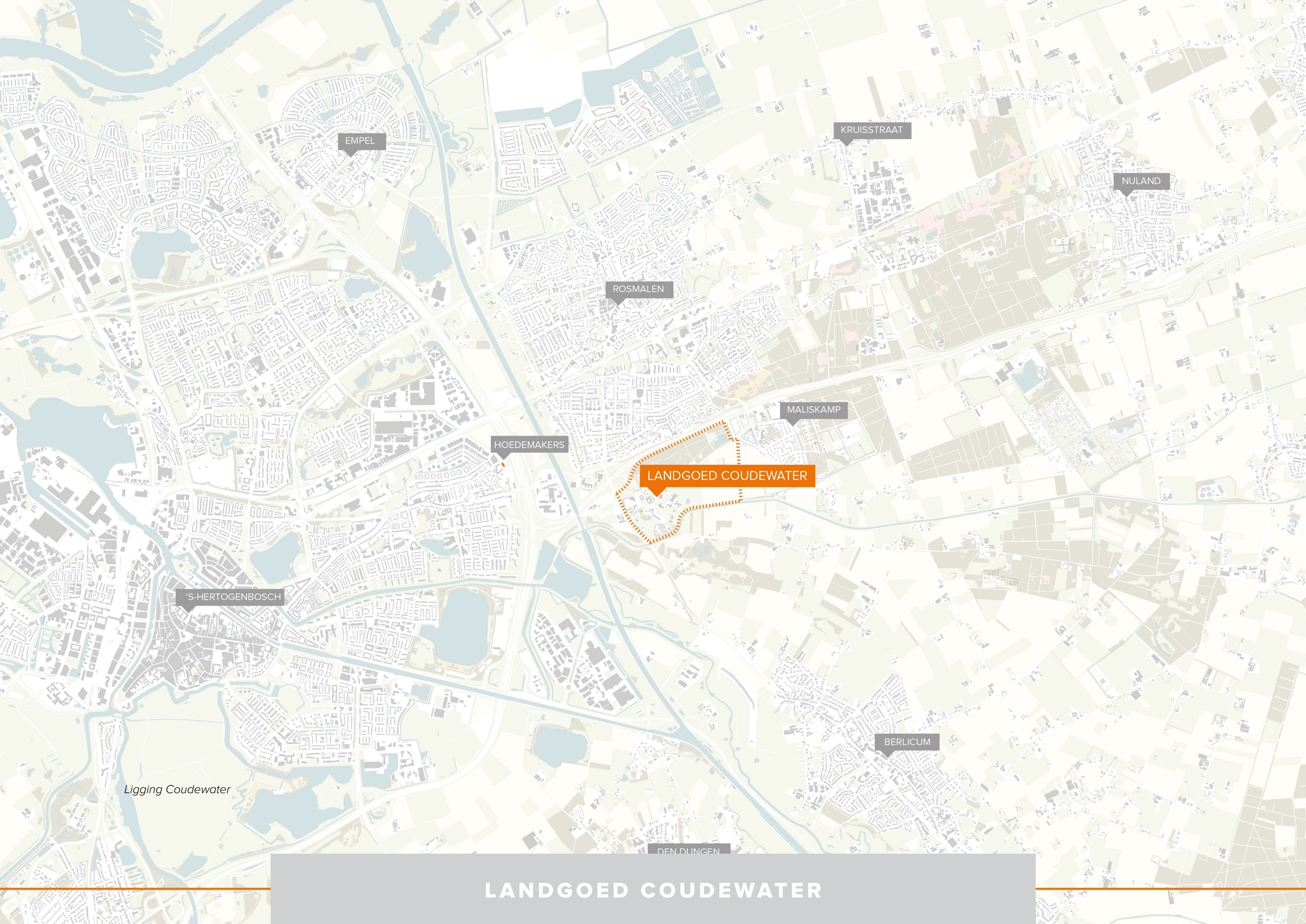
Elk carré heeft een eigen functie binnen het dorp. Een carré kan een waterbergende rol vervullen, in het kader van duurzaamheid. Ook een groene, ecologische invulling is mogelijk. Daarnaast een een ommetje om het dorp ook goed mogelijk aan de hand van de carrés. Het 'afsluitende' Dorpscarré vervult een rol in de overgang tussen dorp en landelijk gebied. Daarnaast kruisen de Middenweg en de Rijperweg deze dorpsrand: de entrees van het dorp. Deze hebben een bijzondere rol in het geheel.

Overgang dorp-landelijk gebied, functie carrés en entree's

Visie op het dorp

EMPEL

KRUISSTRAAT

NULAND

ROSMALEN

MALISKAMP

HOEDEMAKERS

LANDGOED COUDEWATER

'S-HERTOGENBOSCH

BERLICUM

DEN DUNGEN

Ligging Coudewater

LANDGOED COUDEWATER

LANDGOED COUDEWATER

Iets ten zuiden van het Brabantse dorpje Rosmalen, onder de rook van 's-Hertogenbosch, ligt landgoed Coudewater. Het landgoed heeft een rijke historie, die terug gaat tot in de 15e eeuw. Op dit moment is de locatie in gebruik als instelling voor geestelijke gezondheidszorg. De huidige eigenaar, GGZ Oost-Brabant, werkt toe naar de verkoop en daarmee de herontwikkeling van het landgoed.

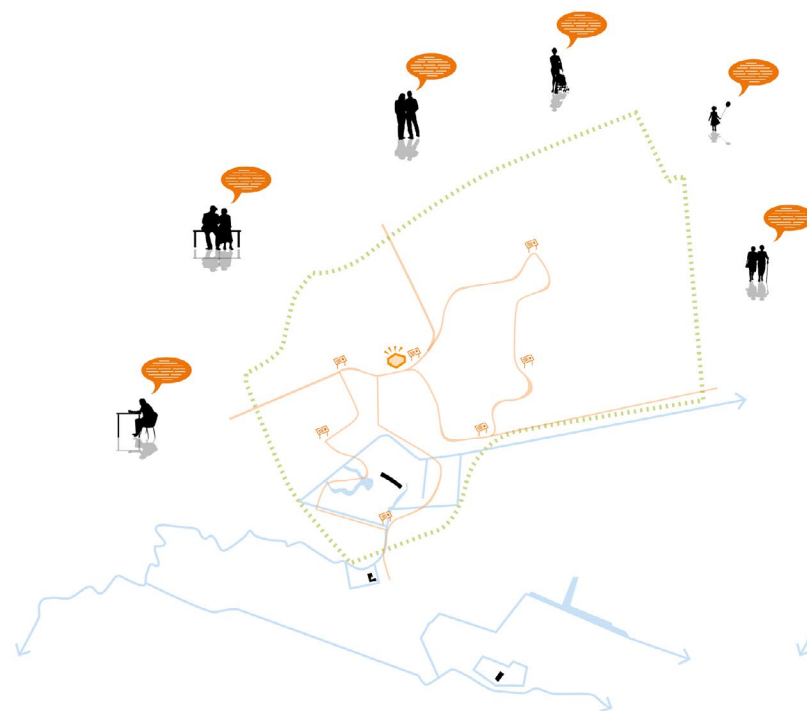
In 1434 wordt Coudewater gesticht als een dubbelconvent, voor de Birgittijnen en Birgittinessen⁷. De locatie is gunstig gelegen: water was nabij door de beken die er stroomden, er waren vruchtbare gronden te vinden en een aantal belangrijke wegen kwamen hier samen. Het klooster lag vlak bij twee andere landgoederen: Spreeuwenburg en Wamberg. De landgoederen waren met elkaar verbonden door een statige laanstructuur met zichtlijnen.

Na 1713 kwam Coudewater in handen van welgestelde families en werd het gebruikt als buitenplaats. Op de kadastrale minuut uit 1825 zijn slingerende vijvers te zien. Dit kan er op duiden dat het kloostergoed omgevormd is naar een landschapspark. De laanstructuren werden behouden en er werd aangesloten op reeds bestaande waterpartijen.

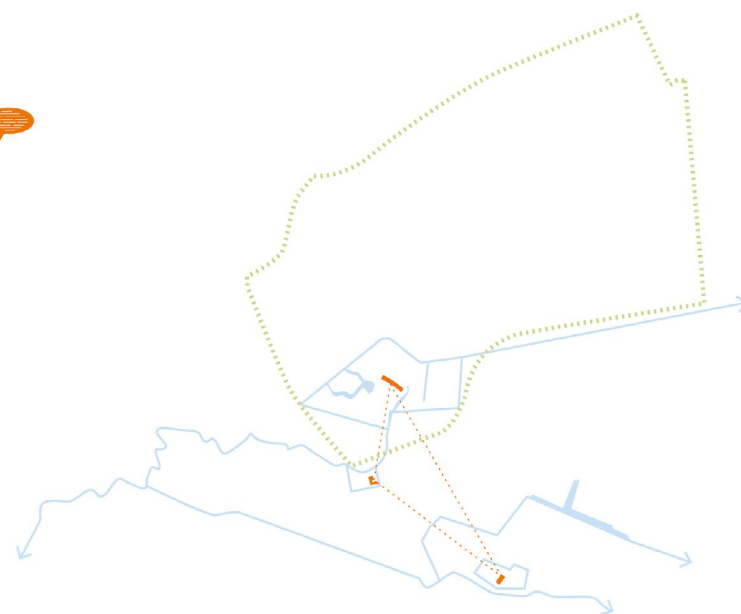
In 1870 komt het geheel in handen van E. van den Bogaert en L. Pompe, twee artsen van het Geneeskundig Gesticht Reinier van Arkel. Het landgoed bestaat dan uit het 'Oude Hoofdgebouw', een koestal, remise, paardenstal en boerderij met groentekassen. Ten behoeve van het zwakzinnigengesticht wordt er bebouwing toegevoegd. Ook worden de tuinen aangepakt en verder in landschappelijke stijl ontwikkeld⁷.

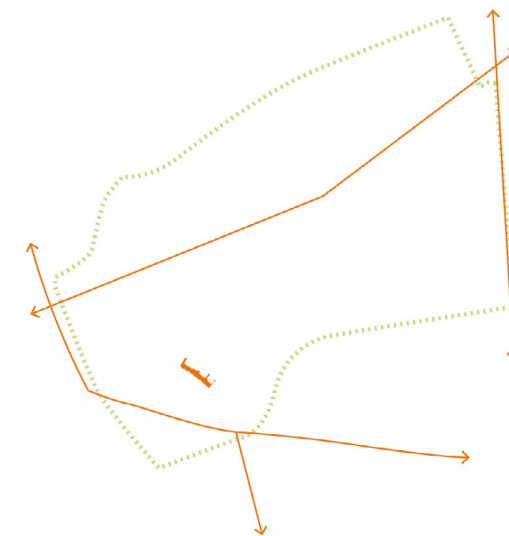
Samenstelling van 1811-1832 - Minuutplan Gemeente Rosmalen, Sectie D genaamd Koudewater, Eerste blad en Minuutplan Gemeente Berlicum, Sectie A genaamd De Wamberg, Tweede blad. Bron: Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, MIN10133D01 en MIN10017A02

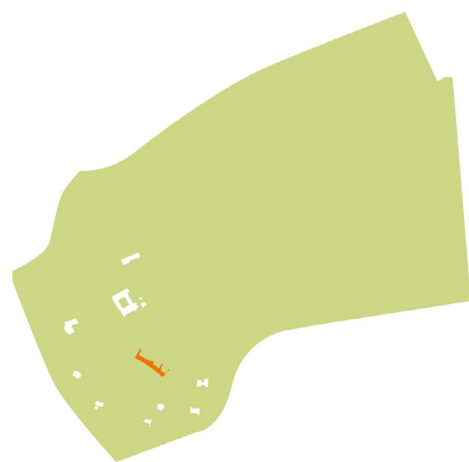
*Historische relatie met Den Bosch/Rosmalen
'de verhalen van Coudewater'*

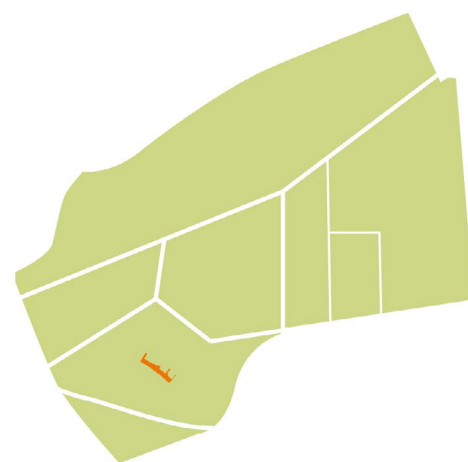
*Historische zichtrelatie landgoederen -
verbonden door water*

Oude wegen als kader

Monumentale en karakteristieke bebouwing

Oude laanstructuur

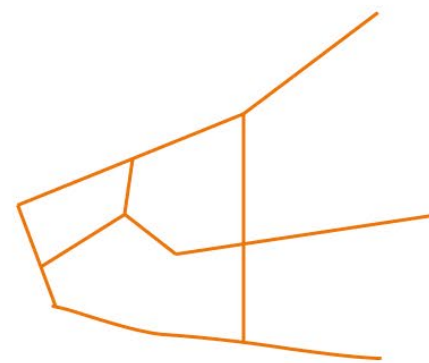
Historische elementen

Karakteristieken van Coudewater

De ontwikkelingen van het landgoed zetten zich door tot vandaag de dag en in de toekomst. Landgoed Coudewater kenmerkt zich door de parkachtige omgeving met slingerende paden. Daarbinnen bevinden zich monumentale gebouwen en nieuwe toevoegingen met bijbehorende tuinen. Het monumentale karakter van het landgoed is voelbaar, maar is op sommige plekken vertroebeld. Een aantal principes op verschillende schaalniveau's kunnen de nieuwe ontwikkelingen richting geven en het monumentale karakter versterken. Ook maatschappelijk gezien heeft het landgoed een grote waarde, voor bijvoorbeeld voormalige werknemers en familieleden van oud-bewoners.

Op basis van de voorgenoemde karaktersiteken schetsen we een ruimtelijk kader. Voor een robuust plan gaan we uit van de volgende basisprincipes:

- de historische laanstructuur als sterk grid;
- de lijnen uit de landschapsstijl die hun plek vinden binnen het grid, als secundaire structuur;
- de onderlinge relatie tussen bebouwing en verankering door zichten; en
- een nieuwe verhalenroute die langs alle kwaliteiten en bijzonderheden van het landgoed voert.

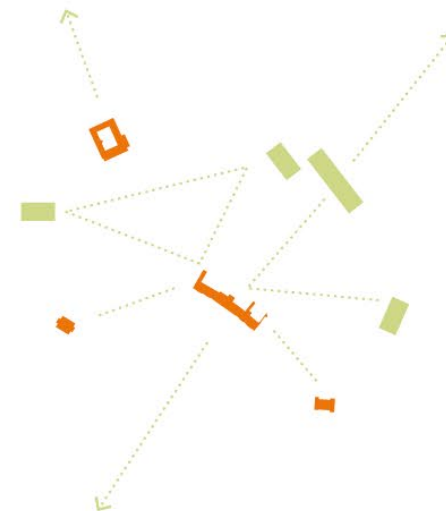
*Sterk grid
met basis in historie*

+

*Landschappelijke lijnen
als secundaire structuur*

+

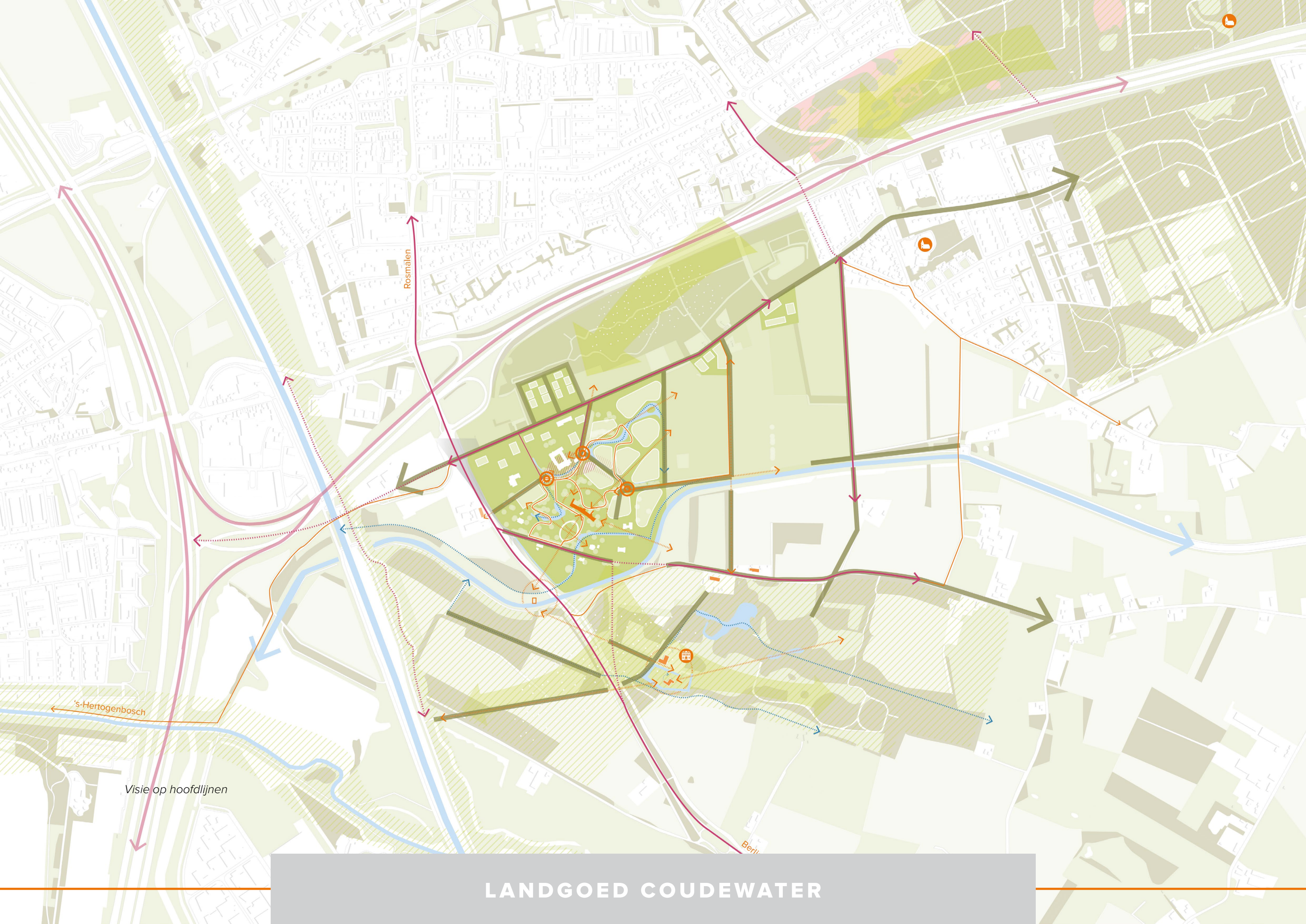
Verankering door zichten

+

*Verankering stad,
de verhalen van Coudewater*

Het voorgestelde ruimtelijk kader

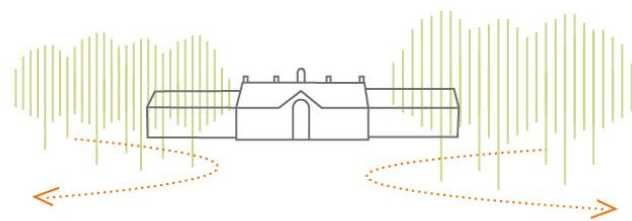
Rosmalen

s-Hertogenbosch

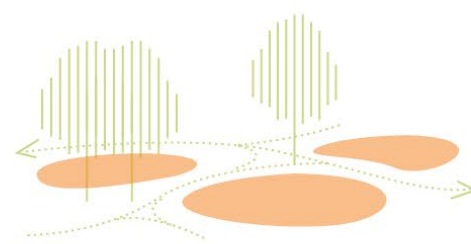
Visie op hoofdlijnen

Berli

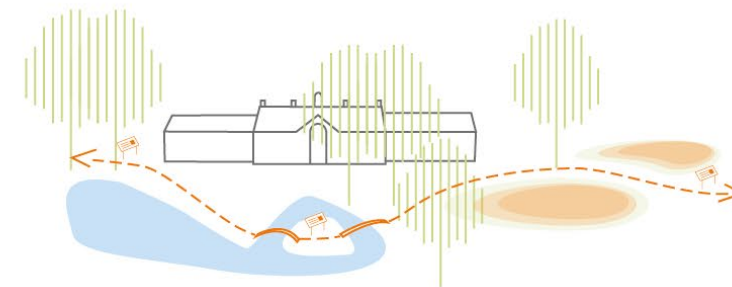
LANDGOED COUDEWATER

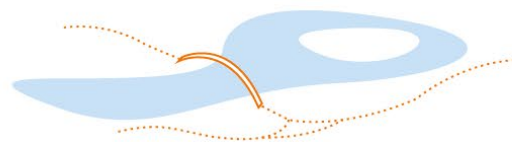
Enscenering van zichten

Landschappelijke vormgeving woonvelden en groene tussenruimtes

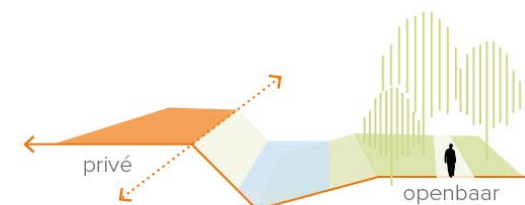
Verankering door zichten

Water en bruggen als landschappelijk kenmerk

Accidentering en 'bergjes'

Ha-ha als overgangsprincipe en waterberging

Inspiratie uit de landschapsstijl

Binnen het ruimtelijk kader halen we inspiratie uit elementen uit de periode van de landschapsstijl. De ontwikkelvlekken maken gebruik van de volgende ontwerpprincipes:

- Enscenering van zichten door slimme toepassing van boomgroepen en heestervakken, die het zicht begeleiden;
- Landschappelijke vormgeving van ontwikkelvelden en tussenruimtes door gebruik te maken van golvende, natuurlijke grenzen en lijnen;
- Waterpartijen met natuurlijke vormen en oevers, een eiland als accent en bruggetjes op een smal punt. Het

water dient als scheiding tussen ontwikkelvlekken en zorgt voor doorzichten;

- Accidentering van het terrein kenmerkt de landschapsstijl: glooiende gazons, bomen die gepositioneerd op basis van de hoogtelijnen en folly's als klein accent op een hoger punt zijn voorbeelden hiervan;
- Ha-ha's als overgang tussen privé en openbaar. Dit oude principe laat het lijken alsof de tuin naadloos overgaat in het landschap, terwijl een duidelijke grens aanwezig is. Privacy kan hierdoor gewaarborgd worden. De ha-ha wordt ook gebruikt als tijdelijke waterberging in de klimaatadaptieve inrichting van het landgoed;
- De nieuwe verhalenroute rijgt alle elementen van landgoed Coudewater aan elkaar, de "mis niets" route.

Naast deze ontwerpprincipes willen we de huidige kwaliteiten van het landgoed zo veel mogelijk overeind houden en zo nodig versterken. Zo vervolmaken we de lanen en zetten we ons in voor de aanleg van parkpaden en bloemperken, planten van hagen, aanplant van houtsingels en uitbaggeren van watergangen. Het aantal ontsluitingen wordt beperkt, waardoor de groenstructuur zoveel mogelijk in stand blijft.

Voorgestelde landschaps- en woonstructuur

LANDGOED COUDEWATER

De nieuwe verhalenroute vanuit het hart van Coudewater

Het park, de monumentale bebouwing, de toegevoegde woningen en nieuwe verbindingen samen maken het landgoed Coudestaete. De nieuwe ingrepen worden verweven in het bestaande landgoed.

De verhaallijn vormt hier een letterlijke vertaling van. Nieuwe aansluitingen op bestaande recreatieve routes zorgen voor een betere bereikbaarheid van het landgoed. Het voormalige mortuarium is het startpunt van de verhalenroute. Samen met de verplaatste kas vormt dit het hart van het landgoed. Vanuit het mortuarium loopt de verhalenroute over het gehele landgoed. Het mortuarium

krijgt de functie van verhalenbibliotheek. Speciale plekken, zoals het Emmaklooster of het beeld van de Heilige Birgitta van Zweden, krijgen hierbij extra aandacht door een informatiebord. Na een wandeling of fietstocht over het landgoed kun je een kop koffie met een stuk aardbeiengebak (met aardbeien uit de kas) krijgen in de Emma kapel. De monumentale gebouwen kunnen deels een nieuwe functie krijgen, zoals hotel of kleinschalige horecavoorzieningen. Ook maatschappelijke functies vinden hun plek binnen het landgoed, bijvoorbeeld in het klooster of in en om de kas. Hier kunnen hulpbehoevende mensen wonen en werken.

Daarnaast is er uitgebreid gekeken naar een goede ontsluiting van het terrein en de nieuwe woonvelden. Hieronder vallen ook de parkeervoorzieningen, die op meerdere manieren ingebed zijn in het park. Ook duurzaamheid is een belangrijk aspect. Water, energie, klimaatadaptatie en circulariteit zijn onderwerpen waarover is nagedacht. Alle elementen samen zorgen voor een zorgvuldige verankering van nieuw en oud in haar omgeving.

EEN BIJZONDER VERHAAL

De aanpak van de visie en het ontwerp voor Middenbeemster en landgoed Coudewater geeft weer hoe wij als IMOSS proberen zorgvuldig op te gaan met erfgoed. In de Middenbeemster gebruiken we de kenmerkende geometrische historische structuur om nieuwe ontwikkelingen aan op te hangen. Landgoed Coudewater

vertelt al veel over het verleden, maar het verhaal is vertroebeld en niet langer toegankelijk. Hier proberen we door een nieuwe laag toe te voegen een goede, heldere structuur op te zetten en de geschiedenis (letterlijk) weer leesbaar te maken.

Concluderend zien wij erfgoed, in alle soorten en maten, als een inspiratie. Het daagt ons uit om verder te kijken en is geen obstakel, maar juist bijzonder verhaal waar wij een nieuwe laag aan mogen toevoegen.

Zicht op Mariënwater vanuit de parkachtige woonomgeving

EEN BIJZONDER VERHAAL

BRONVERMELDING

EINDNOTEN

1. Noord-Hollands Archief. *Ware afbeeldinge vande bedyckte Beemster-Landen inden Iare MDC XL IIII*, B.F. van Berckenrode, 1644. Bron: 1032-1037, geraadpleegd via: <https://hdl.handle.net/21.12102/fe9d2de8-fb8e-11df-9e4d-523bc2e286e2>
2. C. Steenbergen, W. Reh, S. Nijhuis en M. Poederoijen, *De polderatlas van Nederland* (Bussem 2009) 341-353.
3. <http://www.beemsterbuitenplaatsen.nl/>
4. J. Adriaansz Leeghwater, *Haerlemmermeerboeck* (Amsterdam 1724) 21.
5. Waterlands Archief. *Gemeente Beemster Uitbreidingsplan-in-onderdelen 'Middenbeemster'*, Gemeente Beemster, 1942. Bron: WAT001019988, geraadpleegd via: <https://waterlandsarchief.nl/archieven?mivast=131&mizig=187&miadt=131&miaet=14&micode=BEELDBANK&minr=5523517&miview=ldt>
6. https://www.ruimtelijkeplannen.nl/documents/NL.IMRO.0370.2018UPDeKeyserf2-VA01/t_NL.IMRO.0370.2018UPDeKeyserf2-VA01.pdf
7. <http://www.bossche-encyclopedie.nl/overig/landgoed%20coudewater/algemeen.htm>

Illustraties

- p.6 Noord-Hollands Archief. *Ware afbeeldinge vande bedyckte Beemster-Landen inden Iare MDC XL IIII*, B.F. van Berckenrode, 1644. Bron: 1032-1037, geraadpleegd via: <https://hdl.handle.net/21.12102/fe9d2de8-fb8e-11df-9e4d-523bc2e286e2>
- p.9 Waterlands Archief. *Gemeente Beemster Uitbreidingsplan-in-onderdelen 'Middenbeemster'*, Gemeente Beemster, 1942. Bron: WAT001019988, geraadpleegd via: <https://waterlandsarchief.nl/archieven?mivast=131&mizig=187&miadt=131&miaet=14&micode=BEELDBANK&minr=5523517&miview=ldt>
- p.14 Rijksdienst voor Cultureel erfgoed. Samenstelling van *Minuutplan Gemeente Rosmalen, Sectie D genaamd Koudewater, Eerste blad* en *Minuutplan Gemeente Berlicum, Sectie A genaamd De Wamberg, Tweede blad*, 1811-1832. Bron: MIN10133D01 en MIN10017A02, geraadpleegd via: <https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/alle-afbeeldingen/detail/a78240ce-94d7-11e5-ba88-2b2b93359933/media/ee14324c-d4c4-c674-0201-380a8b68942a> en <https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/alle-afbeeldingen/detail/a77a1c82-94d7-11e5-badf-4fd880d9e0d6/media/feca7bb9-924f-7965-9523-cd5139ac4fcb>

IMOSS

**STEDENBOUW
LANDSCHAP
BUITENRUIMTE**

IMOSS
T 033 448 15 46

Soesterweg 300B
3812 BH Amersfoort

info@imoss.nl
www.imoss.nl